

סדר 'נזיקין' הסדר השלישי בסדרי המשנה, פותח במסכת בבא קמא. המשנה הראשונה והיסודית עוסקת בארבעת אבות הנזיקין, וזה לשונה (שם ב.):

ארבעה אבות נזיקין: השור, והבור, והמבעה, וההבעה. לא הרי השור כהרי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור. ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים, כהרי האש שאין בו רוח חיים. ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק. הצד השווה שבהן - שדרכן להזיק ושמירתן עליך. וכשהזיק, חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

ישנם ארבעה אבות נזיקין: א. שור. ב. בור. ג. מבעה. ד. והבעה. לאחר מכן המשנה לומדת שהשור לא כמו המבעה, ולא כמו האש וכן לא כמו הבור.

המשנה הראשונה טומנת בחובה יסודות עמוקים מאוד. ננסה בענ"ד דרך סדר אבות הנזיקין המנויים במשנה, לגעת בשתי נקודות עומק.

נחלקו הראשונים בסיבת סדר אבות הנזיקין: שור, בור, מבעה והבעה. רש"י ביאר שה'אבות' נקראות כך משום שהם כתובות בתורה (בבחי' בניין אב). והסדר שמושתת המשנה היא עפ"י סדר המקראות, וכך לשונו (ד"ה השור):

כסדר שהן כתובין בפרשה סדרן במשנה דפרשה ראשונה נאמרה בשור שניה בבור.

אמנם יש לשאול (וכן עיי' בתוס' ד"ה השור) השור הראשון שהזכירה התורה הוא שור שהזיק אדם, אך שור שהזיק לממון מובא אחרי בור! ועוד בסוף המשנה מובא לא עפ"י הסדר הראשון, שנאמר 'לא הרי השור כהרי המבעה' ולא כתוב כהרי הבור!

ע"כ תירץ רש"י (ד"ה לא) שהמשנה רצתה לכתוב את מי שיש לו רוח חיים אחד אחרי השני- שור ומבעה. ואם היתה פותח בהבדל בין שור לבור, אי אפשר היה לומר, שיש בהם רוח חיים שהרי אין בבור רוח חיים. ועוד שיש יתרון לומר שלשניהם יש רוח חיים לשור ולמבעה, ועדיין אין למדים זה מזה.

ונראה לדקדק בדברי רש"י, שברישא של המשנה פתחנו **בסוגי** אבות הנזיקין, ובסיפא **בתכונות** של אבות הנזיקין. ולכן, התורה פתחה קודם כל בשור, לאחר מכן בבור, מבעה והבעה- וכך מסודרים סוגי אבות הנזיקין. אך התכונה הראשונה של הנזק הראשון הלוא הוא שור, שיש בו רוח חיים, כלומר, התורה בעצמה פותחת בתכונות רוח החיים. ולכן מיד אחרי זה יגיע בסדר התכונות המבעה שיש בו רוח חיים. עולה מהאמור לשיטת רש"י שהכל כסדר במקראות, ברישא עפ"י סדר סוגי האבות, ובסיפא עפ"י סדר התכונות של האבות הנזיקין.

סוף סוף יש להעמיק מדוע התורה פתחה דווקא בשור וכו'.

התוס' ר"ד חולק על רש"י ומבאר שיש סדר אחר לאבות הנזיקין וזה לשונו (מובא בשיטמ"ק):

וכן יש לתרץ פה דשור **שכיח** מבור ולהכי אקדמיה. וניחא למאן דאמר תנא שור לרגלו דגבי רגל אמרינן דהזיק מצוי ואפילו למאן דאמר תנא שור לקרנו דלא מצוי הוא דמצוי משמע דבר המזיק כדרכו בתדירות בלא הרגש וקרן בהרגשה וכוונה הוא מזיק מכל מקום יש לומר **דשכיח** הוא מבור.

התנא הקדים את הנזק ששכיח יותר בעולם, שור יורת מצוי מנזק הבור וכן הלאה. אמנם יש אם כך נתת דברך לשיעורין! שהרי הדבר יכול להשתנות מפעם לפעם! הרשב"א מרחיב שיטה זו, וזה לשונו (שם):

אלא נראה דלא קפיד תנא בסדורן אלא דתני להו על **דרך המצוי, ונזקי שור מצויין יותר מנזקי אדם** שהשור שדברה בו משנתנו היינו **מועד** והוא דרכו להזיק כדאיתא בגמרא ואדם אין דרכו להזיק דלא משכחת ליה אלא בישן בלחוד, והדר תני בור שהוא מצוי קצת ולא נזקי השור שאף הבהמות דרכן להתבונן בדרכים שלא יפילו עצמן באחת הבורות, ואחר כך האדם שאינו מצוי כל שהוא נעור וכ"ש **שידליק גדישו של חברו**.

כלומר, שליטת האדם על נזקיו תלויה בהמצאות ושכיחות הנזק. הכי מעט שליטה יש על השור המועד שנמצא בתנועה (שליטה בממון נייד), לאחר מכן על הבור שחפר האדם (שליטה בממון נייח). לאחר מכן האדם בעצמו (שליטה בגופו), ולאחר מכן בהבעה (שליטה במעשיו).

סדר אבות הנזיקין המנויים במשנה, לשיטת רש"י זהו **סדר דיני התורה**, ולשיטת תוס' והרשב"א זהו **סדר המציאות**. רש"י מדגיש את הסדר האלוקי מלמעלה, והתוס' רי"ד והרשב"א מדגישים את סדר המציאות מלמטה.

ונראה שהיסוד של שניהם טמון בנקודת עומק שמובא בזוהר בפרשת משפטים (עמ' קיח:). סדר המרכבה לשכינה: אדם אריה נשר שור. השור בסוף. ומה שמהווה מרכבה לצד האחר: שור נשר אריה אדם. השור בהתחלה. הפוך מהמרכבה לשכינה. וכך הסדר באבות הנזיקין פותח בשור, כלומר, במקום למצוא סדר אלוקי נמצא אי סדר ונטייה שלילית.

משמעות הדברים, שפתיחת המרכבה היא באדם, אזי כוח השור שמגיע לאחר מכן היא באה ע"י שליטת האדם המוביל. אך מצב הפוך שכוח השור שולט על האדם, יוצר נזק בעולם. ע"כ עולה מהאמור שתי נקודות, אחת מלמעלה כשיטת רש"י, ואחת מלמטה כשיטת התוס' רי"ד והרשב"א.

הנזק שמופיע בעולם הוא לא נזק מוחלט, אלא הוא פשוט איננו מסודר בסדר הנכון. התורה מסדרת את סדרי הנזיקין כך כדי שנדע שכך נוצר נזק (רש"י). אמנם השאיפה לאי סדר, מצריכה את האדם להשקיע אנרגיה לתיקון, ולכן שאין השקעת אנרגיה אזי השור משתולל והבור מכשול לרבים, וכן איבוד שליטה על הגוף והמעשים (מבעה והבעה). אך שיש השקעת אנרגיה, השור רתום וקשור למחרשה, והבור נובע להשקות ממנו כל צמא, המבעה לאכול את הקוצים והדרדדים ולהשביח את הקרקע, והבער לבישול ולהפיג את הציונה.

פתיחת סדר נזיקין מברר מה המשמעות של עולם הנזק בתוך חיינו, וכיצד יש לתקנו ולהפוך את האי סדר לסדר.